

SZEMLE

HOFFMANN ISTVÁN – E. NAGY KATALIN (szerk.), **Magyar Nemzeti Helynévtár 1. A Hajdúnánási járás helynevei.** Magyar Nemzeti Helynévtár. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen. 2024. 417 lap + 29 térkép.

A magyar onomasztika legújabb helynévkutatási programja a 2022-ben indult Magyar Nemzeti Helynévtár Program (<https://mmhp.unideb.hu>), amelynek előzményei között Pesty Frigyes 19. századi országos helynévgyűjtése, a 20. századból pedig a magyar országos helynévgyűjtési mozgalom és Szabó T. Attila erdélyi helynévkutatási törekvése említhető. A magyar nyelvterületet átfogó széleskörű, komplex kutatási programot, amelynek programvezetője Hoffmann István kutatóprofesszor, akadémikus, a Magyar Tudományos Akadémia támogatja, és a Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke koordinálja.

A Magyar Nemzeti Helynévtár Program alapvető célja a Magyar Nemzeti Helynévtár megteremtése tekintettel arra, hogy „a magyar helynévkincs a magyar nyelv részeként hatalmas nyelvi-kulturális érték, amelynek jó része sok évszázados szellemi örökségünk. A helynevek nemcsak a mindenkori nyelvhasználatnak a nélkülözhetetlen elmei, hanem a fentiekből következően a történeti érdeklődésű tudományok egész sora számára bírnak nagy forrásértékkel, amit különösen hangsúlyossá tesz az a tény, hogy a magyar írásbeliség első századaiból csakis tulajdonnevek maradtak ránk nyelvi örökségül” (Hoffmann 2021a: 141–142). A Magyar Nemzeti Helynévtár létrehozása a magyar nyelv külső régiókbeli visszaszorulása, a globalizációnak a térhasználatot, helynévhasználatot, a lokális kötődést érintő sajátos hatásai következtében vált a 21. századi helynévkutatás kulcsfontosságú feladatává. A magyar nyelv külső régiókbeli sajátos helyzete következtében „a határon túli térségekben folytatott helynévfeltáró munka a Magyar Nemzeti Helynévtár Program kitüntetett fókuszterülete” (Hoffmann i.m. 142).

A Magyar Nemzeti Helynévtár komplex feladata, amely a magyar onomasztikon szükségességének 19. században felbukkant gondolatához vezet vissza, egyrészt a magyar nyelvterület településenkénti relatív teljességű élőnyelvi és történeti helynévanyagának az összegyűjtését, másrészt az összegyűjtött helynévállomány online digitális adatbázisban és nyomtatásban való közzétételét foglalja magába. A magyar szókészlet legnagyobb elemszámú részlegének, a helynévállománynak legújabb szótári feldolgozását a digitális kultúra is nagymértékben támogatja.

A névtár sajátos helynévkutatási módszertan alapján való létrehozása széleskörű szakmai közreműködést igényel, amelyet 18 magyarországi és határon túli intézmény névkutató szakember szándéknyilatkozata szavatol, és amelyet bázisintézmények kutatóhálózata valósíthat meg előzetes szakképzésben részesített egyetemi hallgatók és a helynevek ügye iránt érdeklődők kutatásokba való bevonásával. A bázisintézmények között erdélyi intézmények is szerepelnek: a Babeş-Bolyai Tudományegyetem Magyar- és Általános Nyelvészeti Tanszéke, a Partiumi Keresztény Egyetem Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Tanszéke, a Partiumi Keresztény Egyetem Területi Kutatások Intézete, a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem Alkalmazott Nyelvészeti Tanszéke és az Erdélyi Múzeum-Egyesület.

A digitális adatbázisként készülő Magyar Nemzeti Helynévtár „a magyar nyelv – területi és időbeli tekintetben – minden eddigénél átfogóbb helynévtára, amely egyfelől a tudományos kutatások megbízható alapjául szolgálhat, de emellett szélesebb közösségi, társadalmi igényeket is kielégíthet” (Hoffmann 2023: 476). A digitális Helynévtár két egységből áll: az egyik egysége a *Névtár* (<https://mnh.unideb.hu/directory.php?loc=nvtr>), amely az egyes helynevek keresését szolgálja, a másik egysége pedig a *Szótár* (<https://mnh.unideb.hu/dictionary.php?loc=sztr>), amely a feltárt települések helynévanyagai megjelenítését teszi lehetővé. A digitális Helynévtár anyaga térségek szerinti nyomtatott helynévszótárakban is meg fog jelenni. A nyomtatott helynévszótárak a helynévtérképekkel együtt visszakerülhetnek azokhoz a névközösségekhez, amelyek helynévhasználatának anyagát rögzítik, erősítve a közösségek lokális kötődését, identitástudatát (lásd Hoffmann i.m. 477).

A Magyar Nemzeti Helynévtár könyvsorozatának 2024-ben jelent meg az első kötete, amely a Hoffmann István és E. Nagy Katalin szerkesztette *Magyar Nemzeti Helynévtár 1. A Hajdúnánási járás helynevei* című kiadvány (Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen). A szótár online is hozzáférhető a Magyar Nemzeti Helynévtár Program honlapján (https://mnhp.unideb.hu/kiadvanyok/MNH/MNH_Hajdunatasi_jaras.pdf), ugyanakkor a Magyar Nemzeti Helynévtár adatbázisával is összefügg, mivel helynévanyaga – az előbbieken elmondottak szerint – az adatbázis *Névtár*, illetve *Szótár* moduljában is elérhető.

A Hajdúnánási járás helyneveit bemutató legújabb helynévszótár, amely egynyelvű, speciális rendeltetésű tulajdonnévszótár, nem előzmény nélküli kiadvány. A helynévgyűjtési eredményeket szócikk-szótári keretekben közlő kiadványok sorába illeszkedik, de azok megújított típusát képviseli. Ez az újszerű szótártípus a Magyar Nemzeti Helynévtár előprogramja keretében kristályosodott ki (lásd Hoffmann 2021b), pontosabban a helynévkutatások fehér foltjának számító Hajdú-Bihar megye első szótárkiadványának típusaként, amely a megye két járásának helynévanyagát teszi közzé *Hajdú-Bihar megye helynevei 1. A Hajdúböszörményi és a Hajdúhadházi járás helynevei* címmel (HBmHn.1.). A kiadvány újszerűségét Hoffmann István a következőkben összegezi: „Újdonsága az élőnyelvi gyűjtés kiszélesítése nagy számú adatközlő bevonásával és a történeti források minél nagyobb teljességre törekvő közreadása. A szótárszerűen megszerkesztett névkincset gazdag ismeretanyag egészíti ki a név keletkezéséről és történetéről, valamint az általa jelölt helyről. Mindezt bőséges képanyag illusztrálja a korábbiaknál jóval bővebb, szakszerű településtörténeti fejezetekkel együtt. A helyneveket megjelenítő térkép látványos helynévatlasként készült el. A könyvet a debreceni névkutatók egy tervezett kutatási program mintakötetének is szánták egyúttal” (2021a: 141; lásd még Szabó József 2016, Török Tamás 2016).

A Hajdúnánási járás helynévtára, szótára követi az előbbieken említett mintakötet szerkesztési elveit, strukturális rendszerét: a tulajdonképpeni szótári és a szótáron kívüli részből tevődik össze. A szótáron kívüli részben az *Előszó* (7.) a Bába Barbara szerkesztette *Földrajzi köznevek* című lista követi, amely a szótár helyneveinek helyfajtaikat jelölő földrajzi közneveit mutatja be és értelmezi (367–371), majd a Hlavacska Edit és Kenyhercz Róbert összeállította *Források* jegyzék (373–388), a *Helynévmutató* (389–417) és a Schwarcz Gyula nevéhez kapcsolódó *Helynévatlasz* (T1–T29) sorakozik. Az *Előszó* a Magyar Nemzeti Helynévtár Programról tájékoztat, kitérve többek között a helynevek és komplex feltárásuk jelentőségére, a Magyar Nemzeti Helynévtár köteteként általános sajátosságaira, az első kötetrel kapcsolatos néhány fontosabb tudnivalóra, többek között arra is, hogy az „2989 szócikkben 5317 helynév 13296 adatát mutatja be.” (7.)

A tulajdonképpeni szótári, névtári részt településenkénti helynévtárak alkotják, amelyek mennyiségi és minőségi szempontból is jelentős helynévanyagot közölnek a térségből, részletesen

informálva annak múltjáról és jelenéről. A települések helynévtárainak és azok helynévanyagainak az elrendezése a hagyományos betűrendet követi. Az egyes szótárak a Magyar Nemzeti Helynévtár Program egységes szótárszerkesztési szempontrendszer alapján összeállított, szakszerű kiadványok, szerzőik a Magyar Nemzeti Helynévtár Program kutatói: *Folyás helynevei* (Porczió Veronika: 9–37), *Görbeháza helynevei* (Szalatyán Erzsébet: 39–79), *Hajdúnánás helynevei* (Pásztor Éva – Reszegi Katalin: 81–258), *Polgár helynevei* (Vékony Vivien: 261–314), *Tiszagyulaháza helynevei* (Bódis Mira Mária – Török Eszter: 317–333), *Újtikos helynevei* (Szép Szilvia: 335–365).

A települések betűrendes névtárai enciklopédikus jellegű élőnyelvi helynévszótárak: sokrétű történeti és aktuális információanyag egészíti ki a gazdag helynévi adatállományaikat, ugyanakkor kiváló légifelvételek, fotók elevenítik meg azokat. Az egyes települések egész oldalas, kiváló felbontású légifotói, amelyek a szótárak élén állnak, a Civertan Grafikai Stúdió felvételei. A helynévszótárak szerkezete sajátos felépítést mutat: a szóban forgó település *Történeti háttér* című településtörténeti rajzával indulnak, amelyet Szálkai Tamás állított össze, ennek nyomán az *Élőnyelvi adatok* következnek, amelyek az élőnyelvi helynévadatok adatközlőinek retrospektív bemutatását nyújtják, majd a törzsrészüket képező *Helynévtár* zárja őket.

A *Helynévtárak* szócikk-es elrendezésben mutatják be a települések élőnyelvi és történeti helynévadatait. A szócikkek előbbieken említett ábécérendje kapcsán egy kivételt kell megemlítenünk: a vizsgált települések nevének a szócikke függetlenül az ábécérendtől értelemszerűen a *Helynévtárak* élén áll. Tekintettel arra, hogy esetenként az élőnyelvi és a történeti helynévadatok körében is névváltozatok sokasága fordulhat elő, a kifejtett szócikkek az „egy denotátum–egy szócikk” elvét követik: egy-egy hely minden esetleges névváltozata az azok közül meghatározott szempontok alapján, címnévként kiemelt helynév szócikkébe kerül. A kifejtett szócikkek struktúrája sajátos: négy nagyobb szerkezeti egységből épülnek fel. A szócikk élén a címszó áll, amelyet az adatközlő rész követ a fonetikus lejegyzésű élőnyelvi és történeti helynévadatok retrospektív sorával. A helynévadatok – amelyekhez fontos információk is kapcsolódhatnak – évszámokkal szerepelnek: az élőnyelvi helynevek esetében a gyűjtés évével, a történeti nevek esetében pedig a forrás évszámával. A szócikk leíró része a címnév lokalizálását, a jelölt hely jellemzését, az esetleges névváltozatokat mutatja be, amelyekhez utaló szócikkek kapcsolódnak, de kitér a jelölt hely nevének, névváltozatainak a nyelvi értelmezésére, a tudományos igényű névfejtések mellett a népi magyarázatokat is bemutatja. A leíró részt követően a névadatok rövidítésekkel jelölt forrásainak a felsorolása következik, majd a megnevezett hely térképi azonosítója zárja a szócikket (pl. T28-B3), amely a névtár végén található helynévatlaszhoz, illetve annak térképszelvényeihez irányít, ahol a helynevek térbeli elterjedtsége tárul elénk. Mindezeket Hajdúnánás névtárának egyik szócikke illusztrálhatja:

„**Vásártér** 2024: *Vásártér*; 2012: *Vásártér*; 1972: *Vásártér* | *A Rít-óudalon kívül esik*. 1969: *Vásártér*. 1891: *Vásár tér*. – Tér a belterület nyugati szélén, a Rétoldal mellett. Hajdúnánás 1799-ben nyert vásártartási privilégiumot, I. Ferenc engedélye alapján évente négyszer itt tartottak vásárokat. – ÉGy., KÖRÖSI 1972: 15, OLÁH 1973: 231, T1.S.78.732/203–319, T9.Ny.208. – T13-G4, T28-B3” (246).

A Magyar Nemzeti Helynévtár előbbiekben bemutatott első kötete szakszerű kiadvány, kiváló forrásmunka, információkban gazdag, tartalmas névtár az onomasztika és társtudományai számára egyaránt, de a helynevek iránt érdeklődő nagyközönség számára is, különös tekintettel azoknak a településeknek a névközösségeire, ahonnan a helynévanyaga származik, hozzájárulva a térség kulturális örökség részét képező magyar helynévkincsének megőrzéséhez, „a magyarság közösségi és lokális kötődésének, identitástudatának az erősítéséhez” (Hoffmann 2023: 477).

I R O D A L O M

- HBmHn.1. = *Hajdú-Bihar megye helynevei 1. A Hajdúböszörményi és a Hajdúhadházi járás helynevei.* Bába Barbara (szerk.): *Magyar Névtár Kiadványai 35.* Debreceni Egyetemi Kiadó. Debrecen, 2015.
- Hoffmann István 2021a. *A Magyar Nemzeti Helynévtár Programról.* Helynévtörténeti Tanulmányok 17: 139–145.
- Hoffmann István 2021b. *Magyar névkutatás: Irányok és perspektívák.* Magyar Nyelv 117: 385–402.
- Hoffmann István 2023. *Magyar Nemzeti Helynévtár Program.* Magyar Nyelv 119: 471–478.
- Szabó József 2016. *Hajdú-Bihar megye helynevei 1. A Hajdúböszörményi és a Hajdúhadházi járás helynevei.* Magyar Nyelv 112: 352–355.
- Török Tamás 2016. *Hajdú-Bihar megye helynevei 1. A Hajdúböszörményi és a Hajdúhadházi járás helynevei.* Névtani Értesítő 38: 253–255.

CSOMORTÁNI MAGDOLNA

Babeş-Bolyai Tudományegyetem
Magyar és Általános Nyelvészeti Tanszék
Kolozsvár/Cluj-Napoca, str. Horea 31
magdolna.csomortani@ubbcluj.ro

GIORGIO AGAMBEN, A nyitott. Az állat és az ember. DARIDA VERONIKA (ford.)
Kijárat Kiadó, Budapest. 2024. 107 lap.

Giorgio Agamben *A nyitott. Az állat és az ember* című, 2002-es művét a Kijárat Kiadó tette elérhetővé a magyar olvasóközönség számára Darida Veronika fordításában 2024-ben. A kortárs olasz filozófus esszékötetében arról értekezik, hogy léteznek-e konkrét határok emberi és nem-emberi között.

Művének első fejezetében Agamben egy 13. századi héber biblia tériomorf ábrázolásainak problémakörét járja körül. A gondolkodót egy az igazak utolsó napi messianisztikus lakomáját ábrázoló miniatúra foglalkoztatja: „A paradicsomi fák árnyékában, két zenész játékanak örvendve a koronát viselő igazak egy gazdagon terített asztal mellett ülnek [...] és akik egész életükben betartották a Tóra előírásait, Behemót és Leviatán húsából falatoznak. [...] Meglepő viszont egy mindeddig nem említett részlet: a koronát viselő igazakat a miniatör nem emberi, hanem minden kétséget kizáróan állati fejjel ábrázolta.” (Agamben 2024: 11.) A jobb oldali alakokon az eszkatologikus állatokra tett utalásként felfedezhetjük a sas griffszerű csőrét, az ökor rózsaszín pofáját és az oroszlánfejet. (Uo.: 12.) Az értekezés fő kérdésfelvetésére, hogy miért ábrázolják a leviatán húsából részesülő igazakat állatfejjel? – Zofia Ameisenowa 20. századi lengyel művészettörténész kutatásai nyomán ez a válasz kívánczik: „az igazak [...]